

В. Р. СІДЕНКО,
*доктор економічних наук,
член-кореспондент НАН України,
науковий консультант з економічних питань
Українського центру економічних і політичних досліджень
імені Олександра Разумкова,
головний науковий співробітник відділу економічної теорії
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"
(Київ)*

НОВА ТОРГОВЕЛЬНА ПОЛІТИКА США: ГЛОБАЛЬНИЙ АНТРАКТ

Автор обґрунтовує, що зміни у торговельній політиці США зумовлені необхідністю ліквідації окремих негативних для американської економіки наслідків нео-ліберальної глобалізації та транснаціоналізації виробництва. Він стверджує, що настає "глобальний антракт", упродовж якого відбуватиметься пошук компромісу між прихильниками глобалізації та тими, хто підтримує відродження національного виробничого потенціалу.

V. R. SIDENKO,
*Doctor of Econ. Sci.,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Sci. Consultant on economic issues
of the O. Razumkov Ukrainian Centre
for Economic and Political Studies,
Principal Researcher of the Department of Economic Theory,
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
(Kyiv)*

NEW US TRADE POLICY: GLOBAL INTERMISSION

The author proves the changes in U.S. trade policy are targeted at the elimination of certain negative impacts for U.S. economy caused by neoliberal globalization and transnationalisation of production. It is postulated the advent of a "global interval" needed to search for a compromise between globalization champions and supporters of a revival of production capacity at the national level.

Доповідь Дж. Фокса є продовженням тієї лінії економічного аналізу, який має давні традиції ще з часів протекціоністської політики міністра фінансів США кінця XVIII ст. А. Гамільтона. Ця Доповідь привертає увагу, насамперед, тому, що багато ідей, викладених у ній, мають очевидні коно-

© Сіденко Володимир Романович (Sidenko Volodymyr Romanovych), 2017; e-mail: v_sidenko@ukr.net.

тації з політичними пріоритетами, проголошеними новим президентом США Д. Трампом, хоча його позиція не є такою радикальною, як у автора Доповіді.

Доповідь Інституту економічної політики має дві важливі особливості. Перша з них полягає в тому, що вона являє собою істотно модернізований варіант концепції протекціонізму, який враховує серйозні зміни в системі світової економіки протягом останніх десятиріч в аспекті зростаючої взаємної зумовленості торгівлі та інвестицій, а також підвищення ролі ТНК у здійсненні міжнародних торговельних операцій. Тому головний об'єкт критики в цій Доповіді – не стільки розширення торгівлі як такої, скільки ті неоліберальні рецепти її організації, що створили максимально сприятливі можливості для транснаціонального бізнесу за рахунок значної частини населення країни, яка не змогла знайти свого місця у процесі глобалізації.

І в цьому зв'язку виникає друга особливість Доповіді – визнання того факту, що від глобалізації у США виграють далеко не всі. А тому популярна концепція так званого “золотого мільярда”, згідно з якою від глобалізації виграє саме 1 мільярд населення, що проживає у розвинутих країнах світу, є неточною. Насправді цей мільярд переможців глобалізації є і в розвинутих країнах, і в країнах, що розвиваються, і в країнах з ринками, що формуються. І ті, хто програє від глобалізації, також присутні у різних групах економік (і в тому числі в найбагатших). Чи не тому електронна карта останніх президентських виборів у США характеризується безумовним домінуванням синього кольору Демократичної партії у приокеанських регіонах Сходу й Заходу, які розміщують більшість найглобалізованіших галузей економіки і штаб-квартири більшості американських ТНК, тоді як між ними – тотально червоний колір Республіканської партії, який покриває регіони з істотно меншим потенціалом транснаціоналізації бізнесу?

Водночас слід зробити ряд важливих зауважень з приводу Доповіді американського інституту, оскільки далеко не все викладене в ній є безумовно переконливим.

Одна з ключових тез Доповіді – *втрата американською економікою міжнародної конкурентоспроможності* – є явним перебільшенням. Просте порівняння США і Китаю (з яким у США колосальний дефіцит у взаємній торгівлі) за показниками глобальної конкурентоспроможності, що здійснюється під егідою Всесвітнього економічного форуму, показує: з 12 “стовпів” (pillars), які складають агрегатний індекс глобальної конкурентоспроможності, за дев'ятьма помітна перевага – на боці США, за двома – ситуація приблизно однакова і лише за одним (макроекономічним середовищем) перевага – на боці Китаю (рис. 1). Причому таку перевагу Китаю забезпечують унікально високий рівень валових заощаджень (46% (2-ге місце) проти 18,7% (80-те місце) у США), а також дещо кращі

показники бюджетного дефіциту (–2,7% проти –3,7% ВВП у США) та особливо державного боргу (43,9% проти 105,8% ВВП у США). У свою чергу, у США очевидно є перевага за кредитним рейтингом (4-та позиція проти 26-ї). Тим часом слід зазначити: методологія Всесвітнього економічного форуму не враховує такого потужного інструменту забезпечення ринкової конкурентоспроможності Китаю, як занижений курс юаня, що робить китайські товари дешевшими.

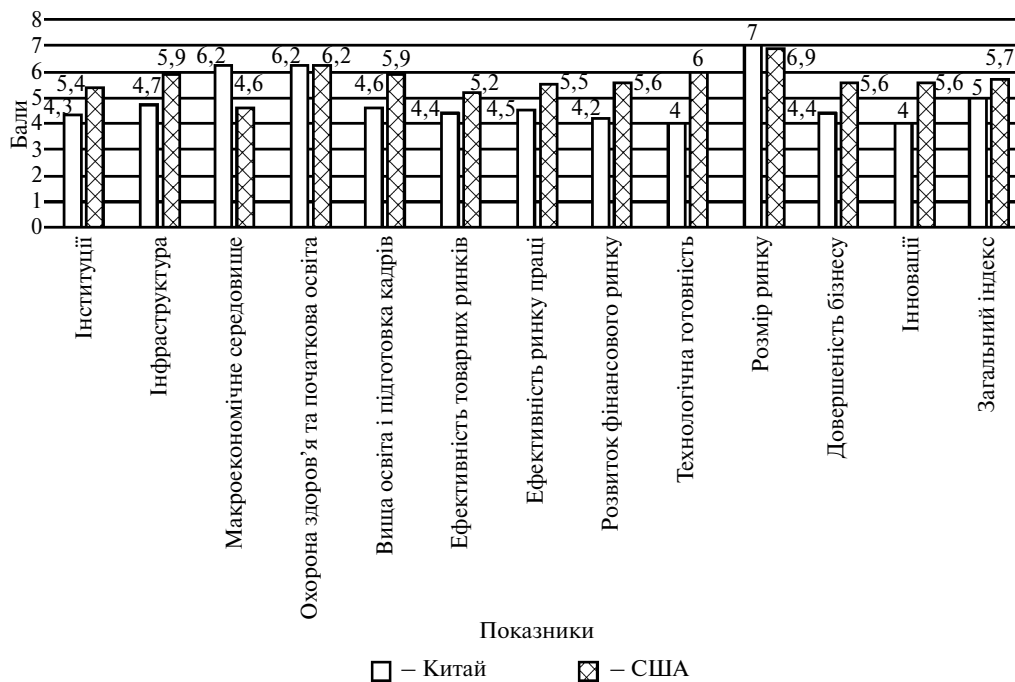

Рис. 1. Показники глобальної конкурентоспроможності США і Китаю (за даними Всесвітнього економічного форуму за 2016–2017 рр.)

World Economic Forum. The Global Competitiveness Report 2016–2017 ; [K. Schwab (Ed.), X. Sala-i-Martin (chief advisor)]. – Geneva : World Economic Forum, 2016. – P. 146–147, 356–357.

США продовжують бути *головним світовим центром генерації новітніх знань*. У 2013 р. із загальносвітових витрат на дослідження і розробки (GERD) у 1671 млрд. дол. (за ПКС) на США припадало 457 млрд., на весь ЄС – 342,4 млрд. (у тому числі на Німеччину – 101 млрд.), на Китай – 336,5 млрд., на Японію – 160,2 млрд. і на Південну Корею – 68,9 млрд. дол. *. Чи може країна за такого становища здавати позиції в міжнародній конкуренції? Відносні обсяги випуску наукомістких і високотехнологічних галузей (рис. 2) свідчать, що в даному випадку показники США є одними з найвищих у світі: *ця країна продовжує залишатися провідним світовим центром розвитку високотехнологічної (нової) економіки*.

Водночас в умовах глобалізації у структурі економіки США посилюється домінування сектору високотехнологічних послуг (і насамперед,

* National Science Board. 2016. Science & Engineering Indicators 2016. – Arlington, VA : National Science Foundation (NSB-2016-1). – Table 4-4.

фінансових) – найбільш глобалізованого сегмента світової економіки. При цьому розвиток високотехнологічних галузей обробної промисловості дещо уповільнюється: за показником випуску цього сектору відносно ВВП США поступаються не тільки перед Китаєм, але й перед Південною Кореєю. Довгострокові тренди в розвитку експорту високотехнологічних продуктів (рис. 3) однозначно вказують не тільки на помітне переважання країн Східної Азії, але й на загальну тенденцію до відносного послаблення ролі США на світовому ринку високотехнологічних товарів, при вражаючих темпах нарощування частки Китаю.

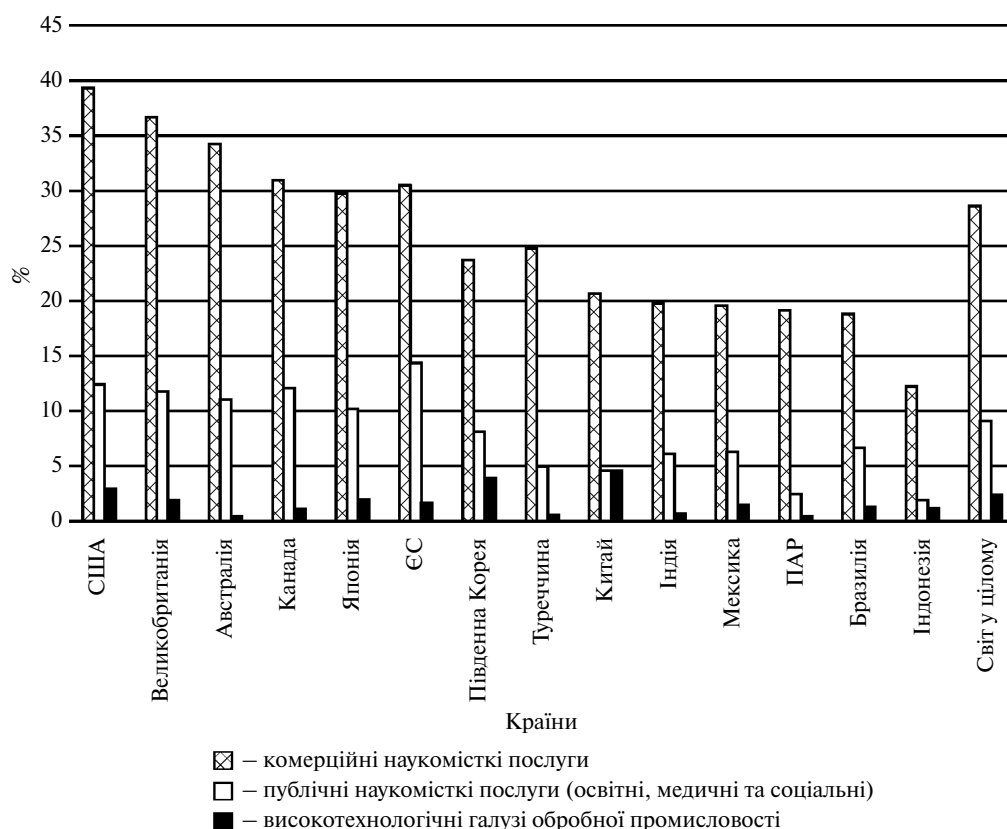
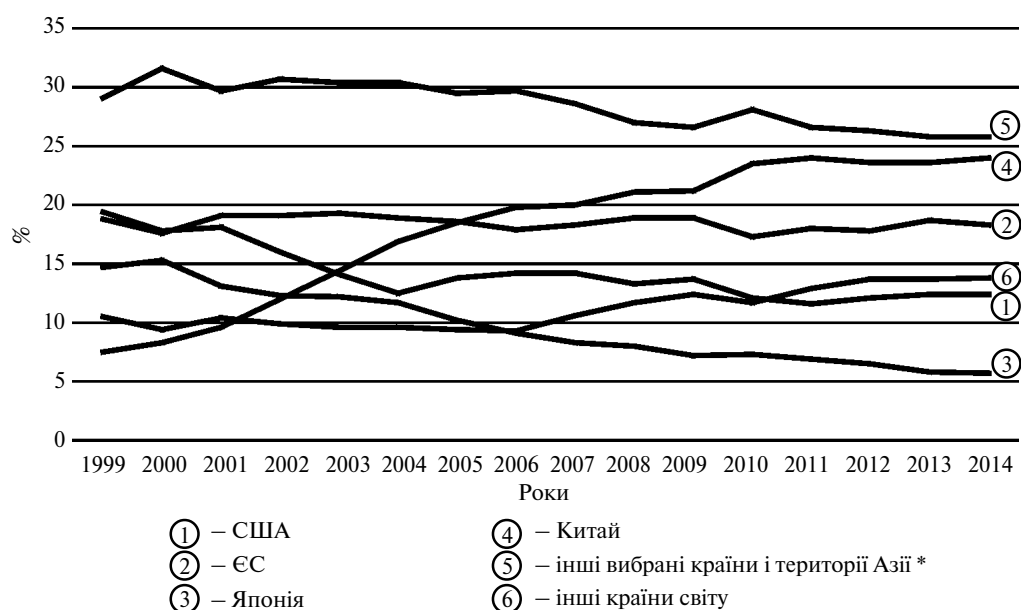

Рис. 2. Випуск наукомістких і високотехнологічних галузей відносно ВВП в окремих країнах і в ЄС

National Science Board. 2016. Science & Engineering Indicators 2016. – Arlington, VA : National Science Foundation (NSB-2016-1). – Appendix tables 6-3–6-7.

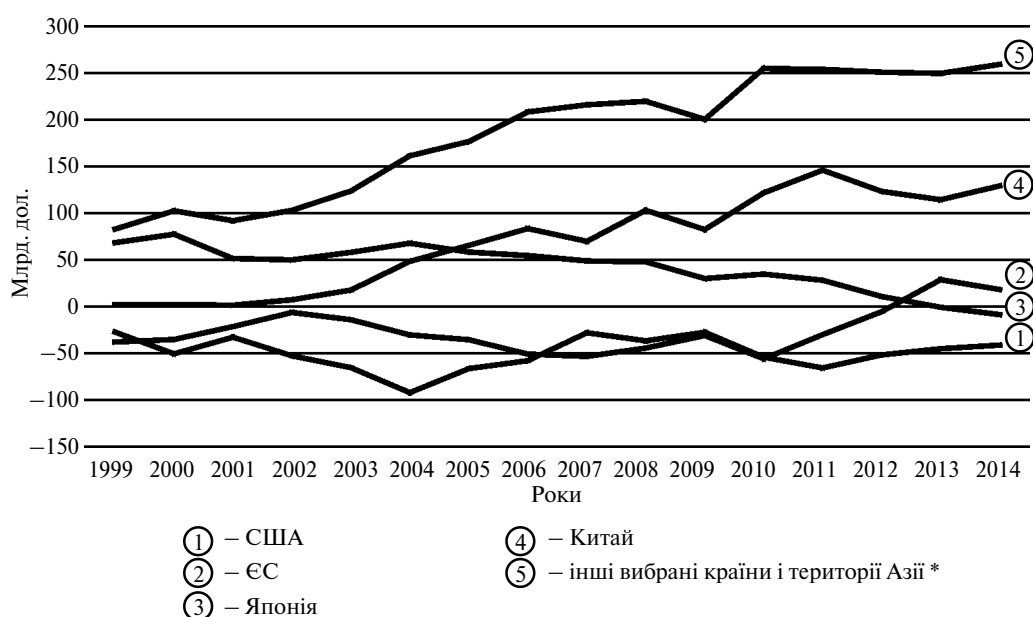
Як показує динаміка балансу в торгівлі високотехнологічними продуктами (рис. 4), саме у країнах Східної Азії концентруються основні центри експортної торгівлі високотехнологічними виробами, тоді як США (а до останнього часу і ЄС) реєструють значне від’ємне торговельне сальдо, яке вносить вагомий вклад у формування загального від’ємного сальдо в міжнародній торгівлі США в цілому. Такий стан речей начебто підтверджує тезу про втрату цією країною міжнародної конкурентоспроможності. Але насправді це не зовсім так.

* Малайзія, Сінгапур, Південна Корея, Тайвань, Філіппіни, Таїланд.

Рис. 3. Динаміка частки окремих країн/регіонів в експорті високотехнологічних продуктів

Складено на основі даних: National Science Board. 2016. Science & Engineering Indicators 2016. – Arlington, VA: National Science Foundation (NSB-2016-1). – Appendix Table 6-20.

* Малайзія, Сінгапур, Південна Корея, Тайвань, Філіппіни, Таїланд.

Рис. 4. Динаміка балансу торгівлі високотехнологічними продуктами країн/регіонів

Складено на основі даних: National Science Board. 2016. Science & Engineering Indicators 2016. – Arlington, VA: National Science Foundation (NSB-2016-1). – Appendix Table 6-20.

Таблиця 1 засвідчує наявність істотно різної картини відносно сальдо в торгівлі різними високотехнологічними виробами, що відображає

особливості національної політики (насамперед, з міркувань безпеки) та певні особливості окремих виробництв (щодо кваліфікаційних вимог до робочої сили і контролю за безпечністю продукції для споживачів). У цьому контексті слід підкреслити, що у США зберігається істотний додатний баланс у торгівлі ракетно-космічними та авіаційними літальними апаратами, в ЄС – у торгівлі фармацевтичними виробами. Тим часом загальний додатний торговельний баланс країн Азії в потоках високотехнологічних виробів зумовлений, у першу чергу, сектором інформаційно-комунікаційного обладнання, опанування виробництва якого є простішим, ніж в авіакосмічному чи фармацевтичному комплексах виробництва.

Таблиця 1

Динаміка балансу торгівлі високотехнологічними продуктами країн/регіонів *

(млрд. дол.)

Регіони/країни/ економіки	Інформаційно- комунікаційне обладнання		Фармацевтичні вироби		Контрольно- вимірвальна апаратура		Ракетно-космічні та авіаційні літальні апарати	
	експорт	баланс	експорт	баланс	експорт	баланс	експорт	баланс
США.....	69,1	-108,3	47,7	-21,2	65,3	9,2	119,7	79,4
ЄС.....	82,4	-133,6	151,8	70,3	97,1	21,7	115,2	60,1
Японія.....	74,7	-8,1	5,3	-17,5	49,5	19,1	10,0	-2,0
Китай.....	497,5	201,2	14,9	0,3	69,1	-37,7	5,6	-34,5
Інші країни Азії	501,3	245,0	18,5	1,3	98,3	39,4	10,7	-26,2

* National Science Board. 2016. Science & Engineering Indicators 2016. – Arlington, VA : National Science Foundation (NSB-2016-1). – Table 6-4.

У цілому ми маємо справу з формуванням *нової глобалізованої структури поділу праці*, головним рушієм якої сьогодні виступають зовсім не національні держави, а ТНК. Аналогічно, в сучасній світовій економіці *основними суб'єктами торговельних відносин є не національні держави, а приватні компанії*. Глобалізація, пов'язана з далекосяжною транснаціоналізацією виробництва, істотно змінює структуру торговельних потоків. У середньому за останню чверть століття на ТНК припадає приблизно 2/3 світових торговельних потоків, з яких майже половина – це поставки між філіями ТНК. І коли ми кажемо, що та чи інша країна швидко нарощує поставки на світовий ринок певних виробів, які випускають галузі з високим рівнем транснаціоналізації виробництва (а високодинамічні галузі високих технологій саме такими і є), то виникає обгрунтоване запитання: хто саме нарощує поставки – чи країна, де формально реєструється експорт, чи ТНК, яка має виробничі потужності на цій території?

Глобалізація веде до істотної *зміни формату територіальної організації виробництва* – поширення *глобальних ланцюгів створення доданої вартості*. У рамках цих ланцюгів ТНК найбільш розвинутих країн зберігають за собою, насамперед, контроль над фінансами, процесами продукування новітніх технологій та управління торговими марками (брендами), а знач-

на частина ланок ланцюга піддається *офшоризації* або *аутсорсингу* з метою *глобальної оптимізації* витрат і, відповідно, максимізації прибутків.

Звичайно, така політика розвитку ТНК означає переведення великої частини виробництв (особливо вже стандартизованої продукції) до місць з нижчими рівнями оплати праці та з дешевими природними ресурсами. А чимала частина реалізованих у такий спосіб прибутків залишається за кордоном — у так званих "офшорних юрисдикціях" — з метою "оптимізації сплати податків". Адже глобалізація "породила" як свого ключового суб'єкта *транснаціональну* (тобто ту, що вийшла за межі національної економіки) корпорацію, яка керується саме *глобальними* (або макрорегіональними), а не суто національними критеріями ефективності. І ці глобальні критерії дуже часто не збігаються з національними. Тому *оптимізація* діяльності тих самих американських ТНК має прямим своїм наслідком *неоптимальні* тенденції в розвитку національної економіки США.

США, як відомо, займають чільне місце у здійсненні прямих інвестицій за кордон (рис. 5). У 1990 р. обсяг накопичених США інвестицій за межами країни становив 731,8 млрд. дол., у 2000 р. — уже 2694 млрд., у 2010 р. — 4809,6 млрд. і у 2015 р. — 5982,8 млрд. дол., тобто за 25 років він зріс більш як у 8 разів. Сьогодні серед 100 найбільших (за обсягом іноземних активів) нефінансових ТНК світу 21 походить із США (в тому числі з першої десятки найбільших ТНК — 4), а частка цієї країни у світових обсягах прямих інвестицій за кордон становить майже 25%, причому на піку глобалізації у 2000 р. — досягала навіть 36%. У результаті потужних процесів транснаціоналізації, пов'язаних з нарощуванням прямих інвестицій за кордон, істотно зросли частка закордонних інвестицій в обсягах валового утворення основного капіталу (у 3,5 раза) і рівень накопиченого обсягу закордонних інвестицій відносно ВВП США (у 3,4 раза). Таким чином, *американські ТНК* дедалі більше інвестували у розвиток *зарубіжних територій* — за рахунок *економічного простору всередині США*.

Тим часом *до США* *направлялися потоки найбільш кваліфікованих кадрів з різних країн світу*, що віддзеркалює прагнення ТНК *утримувати за собою технологічне лідерство* у ключових сферах. Заощаджуючи кошти на виплаті зарплат працівникам з масового випуску виробів (у тому числі високотехнологічних), ТНК не економлять на оплаті праці найбільш здібних працівників, здатних продукувати інновації. Цей процес зумовлює зростаючу в часі залежність американської економіки від присутності іноземних кадрів найвищої кваліфікації (табл. 2), особливо в таких галузях, як кібернетика (комп'ютерні технології) та математика, біологічні та медичні науки, а також інженерно-технічні професії, які вже спираються переважно на осіб іноземного походження (рис. 6).

Як бачимо, США зовсім не мають вигляд жертви транснаціоналізації економіки: такими жертвами є скоріше тільки ті кола осіб, які не здатні вписуватись у глобалізаційні тенденції.

Оцінюючи перспективи реалізації нової торговельної політики США, слід мати на увазі, що вона наразиться на серйозний спротив і активну протидію з боку глобального фінансового капіталу та пов'язаних з ним міжнародних організацій, політичних сил, а також контрольованих ним провідних засобів масової інформації. Власне, перші ознаки такої протидії ми вже спостерігаємо. А отже, президенту США буде надзвичайно важко реалізувати свою програму повною мірою.

Рис. 5. Деякі показники здійснення США прямих інвестицій за кордон (за 1990–2015 рр.)

Складено на основі даних: UNCTAD. World Investment Report 2016. – Annex tables 2, 6, 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx>.

Таблиця 2

Динаміка частки вчених та інженерів, народжених за кордоном, серед зайнятих у науко- і технологічно містких професіях у США (за 1993–2013 рр.) *

(%)

Показники	Роки				
	1993	2003		2013	
Освіта.....	SESTAT **	SESTAT **	ACS ***	SESTAT **	ACS ***
Всі особи з вищою освітою.....	15,8	22,6	25,2	26,5	26,9
Бакалаври.....	11,4	16,4	18,7	18,9	19,2
Магістри.....	20,7	29,4	32,0	34,3	36,7
Доктори наук.....	26,8	36,4	38,7	42,1	42,2

* National Science Board. 2016. Science & Engineering Indicators 2016. – Arlington, VA : National Science Foundation (NSB-2016-1). – Table 3-25.

** Scientists and Engineers Statistical Data System.

*** American Community Survey.

Тим часом важко уявити собі і тотальний відступ, повернення до політики далекосяжної лібералізації руху товарів, послуг, капіталів, робочої сили. Адже це стимулювало б критичне наростання політичних суперечностей всередині США, які є країною з федеративним устроєм і значними повноваженнями штатів у регулюванні умов економічної діяльності.

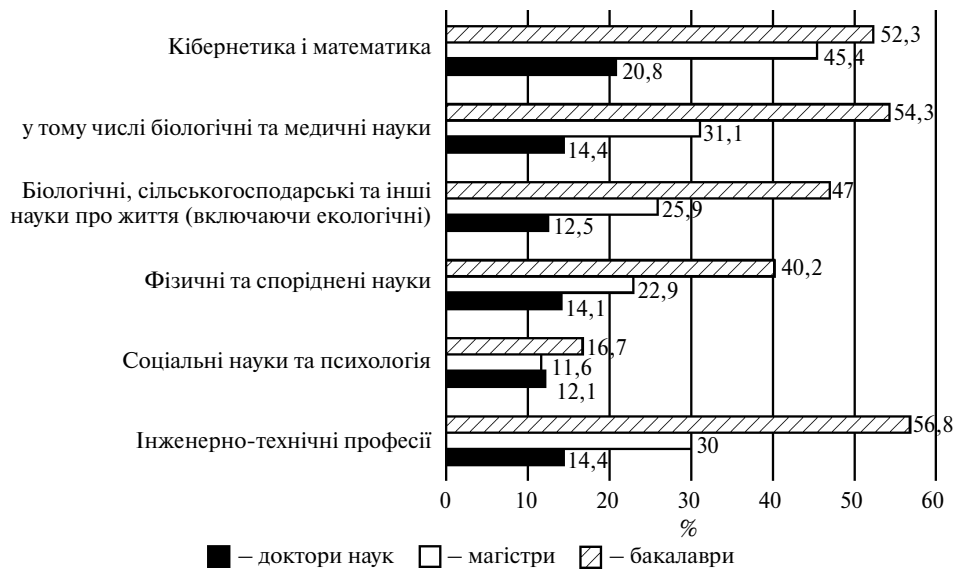

Рис. 6. Частка вчених та інженерів, народжених за кордоном, серед зайнятих у науко- і технологічно містких професіях у США у розподілі за освітніми рівнями і професійними категоріями (за 2013 р.)

Складено на основі даних: National Science Foundation 2013. Scientists and Engineers Statistical Data System Surveys. Survey Year 2013, tables 9-1–9-4 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://ncesdata.nsf.gov/us-workforce/2013/>.

З огляду на це, скоріше за все, ми станемо свідками пошуку компромісу між прихильниками глобалізації та транснаціоналізації, з одного боку, і тими, хто перебуває на позиціях пріоритету відродження виробничого потенціалу на території США, а також застосування для цього відповідних стимулюючих і захисних заходів, — з іншого. Такий компроміс навряд чи може бути досягнутий швидко. Тому можна передбачити певний відносно тривалий період гальмування розвитку глобалізаційних процесів, відносного посилення ролі національних інструментів економічного регулювання для ліквідації тих дисбалансів, диспропорцій та асиметрій, які виникли за період стрімкого розвитку глобалізації.

Очевидно, що *глобалізація на основі неоліберальних рецептів вичерпала свій ресурс і далі не може розвиватись ефективно*. Вона має відродитись у майбутньому в істотно модифікованій формі, а пошук цього нового формату і зумовлюватиме настання своєрідного “*глобального антракту*”, ключовою передумовою та важливим компонентом якого можуть стати нові принципи торговельної політики США.